

Η ΣΤΙΣΗ ΜΕΤΑ ΤΟ *οὔτι που* ΚΑΙ ΤΟ *ἀρα* ΣΕ ΔΡΑΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τὸ χωρίο τῆς *Ἑλένης* 473 - 475, ποὺ συζητᾷ ὁ D. Bain στὸ ἐνδιαφέρον βιβλίο του *Actors and Audience*¹, ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ἐξεταστῇ μιὰ κατηγορία προτάσεων μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ εἰσαγωγὴ *οὔτι που ἢ οὐ τί που*². Ἄν περιοριστοῦμε στὰ δραματικὰ κείμενα, τὸ *οὔτι που* βρίσκεται στὸν Σοφοκλῆ (1 φορά), στὸν Εὐριπίδην (6 φορές), καὶ στὸν Ἀριστοφάνη (8 φορές). Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις οἱ ἐκδότες τυπώνουν ὡς ἐρωτήσεις τὶς προτάσεις ποὺ εἰσάγονται μὲ τὸ *οὔτι που*. Ὅπως εἶναι ὅμως γνωστό, τὸ ἐρωτηματικὸ δὲν ἀνήκει στὴν ἀρχαία παράδοση τῶν κειμένων καὶ ἡ τοποθέτησή του στὰ κείμενα ἐνδέχεται νὰ μὴ ἔχει γίνῃ σωστὰ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς νεώτερους φιλολόγους.

Ὅλοι οἱ ἐρμηνευτὲς συμφωνοῦν ὅτι τὸ β' μέρος τοῦ στίχου 475 τῆς *Ἑλένης* εἶναι ἓνα «κατὰ μέρος» (*aside*), ὅπως εἶναι καὶ τὸ β' μέρος τοῦ στίχου 473. Ἡ γυναίκα ποὺ συνομιλεῖ μὲ τὸν Μενέλαο ἀπαντᾷ στὶς ἐρωτήσεις του (473 *πόθεν μολοῦσα*; καὶ 475 *πότε*;) ἀγνοώντας τὰ «κατὰ μέρος». Στὸ πρῶτο «κατὰ μέρος» (*τίνα τὸ πρᾶγμ' ἔχει λόγον*;) ὁ Μενέλαος ἀναρωτιέται ἐκπληκτος «τί νόημα ἔχει αὐτό;», ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν κρίση «μὰ αὐτὸ εἶναι πα-

1. A study of asides and related conventions in Greek Drama, Oxford, 1977, σ. 42 ἐξ.

2. Δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει τὸ ζήτημα τῆς γραφῆς του, ἀν δηλαδὴ πρέπει νὰ γράφεται *οὔτι ἢ οὐ τι ἢ ἄλλοτε οὔτι καὶ ἄλλοτε οὐ τι*. Ὑπάρχει ἀρκετὴ σύγχυση καὶ στὰ κείμενα καὶ στὰ λεξικά. Στὸ *Λεξικό Lidd. - Sc. - J.* ὑπάρχει καὶ τὸ *οὐ τί που* (μὲ τὴν ἐξήγηση: *denies with indignation or wonder...*) καὶ χωριστὸ λῆμμα *οὔτι που* (μὲ τὴν ἐξήγηση: *not I suppose..., surely you do not mean that*), ἀλλὰ τρία παραδείγματα παρατίθενται καὶ στὰ δύο λήμματα: Πίνδ. Π.4.87, Σοφ. Φιλ. 1233, Ἀριστοφ. *Βάτρ.* 522.

Γιὰ λόγους ὁμοιομορφίας θὰ χρησιμοποιηθῇ ἐδῶ ἡ γραφὴ *οὔτι που*, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς γραφὰς τῶν ἐκδοτῶν, ποὺ παρουσιάζουν ποικιλία καὶ ἀσυνέπεια. Ὅπωςδὴποτε στὸν συνδυασμὸ *οὔτι που* τὸ *οὔτι* εἶναι ἐπίρρημα, ἀπὸ τὸ οὐδέτερο *οὔτι* τῆς ποιητικῆς ἀντωνυμίας *οὔτις*, τὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἥδη στὸν Ὅμηρο. Ἡ ὑπαρξὴ ἐξ ἄλλου τοῦ παράγωγου *οὔτιδανός* στὸν Ὅμηρο (πρβ. καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδυσσέα *Οὔτις*) εἶναι σαφὴς ἐνδειξὴ ὅτι ἡ ἀόριστη ἀντωνυμία εἶχε ἐνωθῇ μὲ τὸ ἀρνητικὸ μόριο σὲ μιὰ λέξη ἀπὸ πολὺ νωρίς. Στὸν Ἀριστοφάνη δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ ποιητικὴ ἀντωνυμία *οὔτις*, ἀλλὰ μόνο τὸ ἐπίρρημα *οὔτι*, ποὺ κι αὐτὸ δὲν ἐπιζεῖ στὰ κωμικὰ ἀποσπάσματα καὶ στοὺς ποιητὲς τῆς Νέας κωμωδίας γενικά, ἐνῶ στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἐπιχάρμου βρίσκεται δύο φορές (Ἀπ. 87 καὶ 282 *Kaibel*).

ράλογο!»¹. Οἱ ἐκδότες γενικὰ βάζουν ἐρωτηματικό στο «κατὰ μέρος» τοῦ στ. 475 : οὔτι που λελήμισθε² ἐξ ἄντρων λέχος; Τὸ κείμενο ἔτσι σημαίνει ὅτι ὁ Μενέλαος ἐκφράζει ἀμφιβολία (μετὴν ἐρώτησιν) γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἐντονης ἄρνησης (οὔτι), στὴν ὁποία ἔχει ἐκφράσει ἤδη ἐπιφύλαξιν μετὸ μόριον που (ὑποθέτω, πιστεύω)³. Ἀλλὰ ἐδῶ ἡ ἀρνητικὴ πρότασις εἶναι μέρος ἐλλειπτικοῦ λόγου : ὁ ὁμιλητὴς δίνει ἐνδόμυχᾳ ὁ ἴδιος ἀπάντησιν στὴν ἐρώτησιν (πότε;) ποὺ κάνει στὴ γυναῖκα, ποὺ ἀντικειμενικὰ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ δοθῇ, ὅτι δηλαδὴ «μόλις, πρὶν ἀπὸ λίγο ἔφτασε ἐκεῖ ἡ Ἑλένη». Αὐτὸ θὰ ἦταν δυνατόν ἂν κάποιος τὴν εἶχαν ἀρπάξει ἀπὸ τὴ σπηλιά, ὅπου τὴν εἶχε ἀφήσει. Σ' αὐτὴ ὅμως τὴν ἐκδοχὴ ἐκφράζει ἐντονη ἄρνησις, μετὴν ἐπιφωνηματικὸ ὕφος καὶ μετὰ κάποια ἐπιφύλαξιν. Δηλαδὴ «ὅχι (=δὲν εἶναι δυνατόν), πιστεύω, δὲν ἔκλεψαν τὴ γυναῖκα μου!», σὰν νὰ εἶχε πάρει τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τοῦ ἔκλεψαν τὴ γυναῖκα, καὶ ὁ ἴδιος δὲν τὴ δέχεται ἀληθινή. Τὸ ἐρωτηματικὸ λοιπὸν εἶναι περιττό, γιὰτὶ μετριάζει τὴν ἐντονη ἄρνησιν, στὴν ὁποία ἐκφράζεται ἀντικειμενικὰ μὴ ἀλήθεια μετὰ κάποια ὑποκειμενικὴ ἐπιφύλαξιν. Ἡ κατὰ λέξιν μετάφρασις στὴ Νέα Ἑλληνικὴ δὲν ἀποδίδει ἱκανοποιητικὰ τὸ νόημα τοῦ κειμένου, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχουν σ' αὐτὴ ἀντίστοιχα μόρια καὶ τὸ ἴδιο λεκτικὸ σχῆμα. Τὸ κείμενον ἐδῶ ἀποδίδεται σωστὰ στὰ νέα ἑλληνικὰ μετὴν ἐκφρασίαν «μὴ μοῦ πεῖς ὅτι μοῦ ἔκλεψαν τὴ γυναῖκα μου!».

Ὅπως στὸ χωρίον αὐτὸ τῆς Ἑλένης ἡ πρότασις ποὺ εἰσάγει τὸ οὔτι που δὲν χρειάζεται νὰ εἶναι ἐρωτηματικὴ, ἔτσι καὶ στίς ἄλλες περιπτώσεις ἡ ἀνάληψις τοῦ κειμένου δείχνει ὅτι ὁ συνδυασμὸς οὔτι που εἰσάγει προτάσεις, στίς ὁποῖες ὁ ὁμιλητὴς ἐκφράζεται μετὸν ἴδιον τρόπον, ὅπως στὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλένης : ἀρνεῖται ἐντονα (μετὰ ἐκπληξιν) τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθειαν μὴς ἀπαντήσεως ποὺ ὑποθέτει ὅτι μπορεῖ νὰ τοῦ δώσει ὁ συνομιλητὴς του. Οἱ ἄλλες περιπτώσεις εἶναι : στὸν Σοφοκλῆ *Φιλοκτ.* 1233, στὸν Εὐριπίδην *Ἡρακλῆς* 966, *Ἑλ.* 95, 541, *Ἰων*, 1113, *Ὀρ.* 1510, καὶ στὸν Ἀριστοφάνην *Νεφ.* 1260, *Εἰρ.* 1211, *Ὀρν.* 443, *Λυσ.* 354, *Βάτρ.* 522, 526, *Εκκλ.* 329, 372. Ὁ εἰδικὸς μελετητὴς τῶν ἑλληνικῶν μορίων Denniston δέχεται χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξιν ὅτι

1. Βλ. σχετικὴ συζήτησις στὸν D. Bain, op. cit. σ. 43, σημ. 1.

2. Βλ. Kühner - Gerth, II, σ. 523 ἐξ., ὅπου γίνεται διάκρισις μετὰξὺ τῶν ἐρωτήσεων ποὺ εἰσάγονται μετὸ οὐ καὶ στίς ὁποῖες ἀναμένεται καταφατικὴ ἀπάντησις, καὶ τῶν ἐρωτήσεων ποὺ εἰσάγονται μετὰ τὰ οὐ δὴ καὶ οὐ δὴ που, στίς ὁποῖες ἀναμένεται ἀπάντησις ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄρνησιν τῆς ἀμφιβολίας (τὴν ὁποία ἐκφράζει ἡ ἐρώτησις.) Προστίθεται ὅτι μετὰ τὴν ἴδιαν σχεδὸν σημασίαν χρησιμοποιοῦνται σὲ ἐρωτήσεις τὰ οὐ που καὶ οὔτι που. Βλ. καὶ Schwyzler - Debrunner, II, σ. 620, ὅπου σημειώνεται ὅτι ἀντίθετα μετὰ ὅ,τι συμβαίνει στίς ἐρωτήσεις ποὺ ἐκφέρονται ἀρνητικὰ μετὰ τὸ οὐ (ἀπλὸ ἢ σὲ συνδυασμὸν μετὰ ἄλλα μόρια), μετὰ τὰ οὐ δὴ (που) καὶ οὐ που ὑπονοεῖται ἀρνητικὴ ἀπάντησις. Ἀλλὰ στοὺς Ἀχαρν. 122 ὁδὶ τίς ποτ' ἐστίν; οὐ δὴ που Στράτων; καὶ στίς Ἑκκλ. 327 τίς ἐστιν; οὐ δὴ που Βλέπυρος ὁ γεινῶν; ὑπονοεῖται σαφῶς ὅχι ἀρνητικὴ ἀλλὰ καταφατικὴ ἀπάντησις. Βλ. καὶ σημ. 2 στὴ σ. 334.

στὰ χωρία αὐτὰ οἱ προτάσεις πού εἰσάγονται μὲ τὸ οὔτι που εἶναι ἐρωτηματικές καὶ χαρακτηριστικές στὸν Εὐριπίδην καὶ Ἀριστοφάνη (*The Greek Particles*, σ. LXXVI), σημειώνει ὅμως ὅτι τὸ οὔτι που εἰσάγει καὶ κρίση (*statement*)¹. Σύμφωνα μὲ τὸν Denniston τὰ οὔτι που καὶ οὐ που χρησιμοποιοῦνται σὲ “incredulous or reluctant questions : often in Euripides” (*Gr. Part.* σ. 492 ἐξ.). Στὸ *Λεξικὸν* Lidd. - Sc. - J., στὸ λῆμμα οὔτι που σημειώνεται ὅτι ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς χρησιμοποιεῖται “in a half interrogative way”, χωρὶς νὰ γίνεταί σαφές τί ἀκριβῶς σημαίνει αὐτό : χρειάζονται ἢ ὄχι ἐρωτηματικὸ αὐτὰ τὰ χωρία ; Ὅπως δὴποτε ὅμως στὴν παρατήρηση αὐτὴ διαφαίνεται κάποια ἀμφιβολία ἂν μὲ τὸ οὔτι που εἰσάγονται πραγματικές ἐρωτήσεις².

Ἡ ἀνάλυση τῶν παραπάνω χωρίων καταλήγει στὴ διαπίστωση ὅτι ὑπάρχει ἓνα ἐκφραστικὸ σχῆμα, τοῦ ὁποίου εἶναι μέρος ἡ πρόταση πού εἰσάγεται μὲ τὸ οὔτι που, στίς δώδεκα (12) ἀπὸ τὲς δεκαπέντε (15) περιπτώσεις : ἓνας ὁμιλητὴς διατυπώνει ἐκπληκτὸς ἐρώτηση πού τονίζεται μὲ ἐπιφώνημα, στὴν ὁποία δίνει ὁ ἴδιος ἀπάντηση, διατυπώνοντας ἀρνητικὰ κρίση πού τὴ θεωρεῖ ἀπίθανη, ἔχει ἐπιφωνηματικὸ χαρακτήρα καὶ εἰσάγεται μὲ τὸ οὔτι που. Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ ἐκφράζει ἔντονη ἀρνηση μιᾶς ὑποθετικῆς ἀπαντήσεως πούμποροῦσε νὰ τοῦ δώσει ὁ συνομιλητὴς του. Αὐτὸ τὸ σχῆμα βρίσκεται σὲ κρίσιμα, κατὰ κάποιο τρόπο, σημεῖα τοῦ δράματος, ὅπου ὑπάρχει κάποια ἐνταση στὴ δράση : Σοφ. *Φιλοκτ.* 1233 ὦ Ζεῦ, τί λέξεις! οὔτι που δοῦναι νοεῖς; Εὐρ. *Ἑλ.* 541 ἐξ. ἔα, τίς οὗτος; οὔτι που κρυπτεύομαι | Πρωτέως ἀσέπτον παιδὸς ἐκ βουλευμάτων! Ἰων 1113 ἐξ. οἴμοι, τί λέξεις; οὔτι που λελήμμεθα | κρυφαῖον ἐς παῖδ' ἐκπορίζουσαι φόνον!³ *Ἡρακλῆς* 965 ἐξ. ὦ παῖ, τί πάσχεις; τίς ὁ τρόπος ξενώσεως/τῆσδ'; οὔτι που φόνος σ' ἐβάκχευσεν νεκρῶν οὓς ἄρτι καίνεις! *Ἑλ.* 95 πῶς; οὔτι που σῶ φασγάνῳ βίον στερεῖς! Καὶ *Ἑλ.* 475 πότε; οὔτι που λελήσμεθ' ἐξ ἄντρων λέχος! *Ἀριστ. Νεφ.* 1260 ἔα, τίς οὐτοσί ποτ' ἔσθ' ὁ θορηγῶν; οὔτι που | τῶν Καρκίνου τις δαιμόνων ἐφθέγγεατο! *Εὐρ.* 1210 τί δ' ἔστιν, ὦ κακὸδαιμον; οὔτι που λοφῶς! *Λυσ.* 354 τί βδύλλεθ' ἡμᾶς; οὔτι που πολλὰ δοκοῦμεν εἶναι! *Βάτρ.* 526 ἐξ. τί δ' ἔστιν; οὔτι που μ' ἀφελέσθαι διανοεῖ/ἄδωκας αὐτὸς! *Ἐκκλ.* 328 εἰπέ μοι, τί τοῦτό σοι τὸ πυρρὸν ἔστιν; οὔτι που | *Κινησίας* κατατετίληκέν ποθεν! 372 οὗτος τί ποιεῖς; οὔτι που χέξεις! Στὸν Ἀριστοφάνη τὸ σχῆμα περιορίζεται στὴν ἀντιστοιχία τί; (ἢ τίς;) - οὔτι που, πού εἶναι γενικὰ καὶ ἡ πιδ συνηθισμένη. Ἀλλὰ καὶ στίς

1. Op. cit. σ. 492 ἐξ., *φίλταθ' Ἀρμόδιε, οὐ τί που τέθνηκας* (Scol. Anon. II. I).

2. Ἀλλὰ στὸ ἴδιο *Λεξικὸν* ὑπάρχει καὶ τὸ λῆμμα οὐ τί που καὶ ἔτσι περιπλέκονται τὰ πρόγμματα.

3. Ἡ στίξις τοῦ ἐπόμενου στ. 1115 χρειάζεται ἀλλαγὴ : ἔγνωσ. (χωρὶς ἐρωτηματικὸ). Bl. A.S. Owen, *Ion*, Commentary ad loc. “it seems difficult to take it here, with V., as a question”.

λοιπές τρεις περιπτώσεις, στίς όποιες δέν προηγείται έρώτηση (Εϋρ. 'Ορ. 1510 καί 'Αριστ. 'Ορν. 443, Βάτρ. 522), ό όμιλητής προλαμβάνει τόν συνομιλητή του διατυπώνοντας μέ έντονη άρνηση κάτι πού δέν θέλει νά τόν άκούσει καί νά τοϋ λείει. "Όστε σέ όλες τις περιπτώσεις τών προτάσεων πού εισάγονται μέ τó οϋτι πον, μπορεί νά ύποστηριχθῇ ότι εφαρμόζεται ή άνάλυση πού έγινε στό χωρίο τῆς 'Ελένης 475 καί έπομένως οί προτάσεις αϋτές δέν είναι έρωτήσεις. Χαρακτηριστικό τους στοιχείο είναι ότι εκφράζουν μαζί μέ τήν έντονη άρνηση καί ζωηρή έκπληξη. Στήν έκφωρά τοϋ λόγου τó οϋτι πον είναι έπιφωνηματικό. Στή Νέα 'Ελληνική αποδίδονται όλες ίκανοποιητικά μέ τήν έκφραση «μη μου πεις ότι ...». Φυσικά στά χωρία τοϋ 'Αριστοφάνη ή έντονη άρνηση καί ή ζωηρή έκπληξη τοϋ όμιλητή μπορεί νά είναι είρωνικές ή προσποιητές για δημιουργία κωμικών έντυπώσεων¹. Η παρατήρηση λοιπόν τοϋ Denniston ότι στά χωρία αϋτά τó οϋτι πον βρίσκειται σέ άπίθανες ή διστακτικές έρωτήσεις δέν άνταποκρίνεται ίκανοποιητικά στήν έρμηνεία αϋτών τών χωρίων².

Οί προτάσεις μέ τó οϋτι πον είναι περισσότερο συχνές στόν 'Αριστοφάνη παρά στόν Εϋριπίδη, σέ σχέση μέ τόν όγκο τοϋ έργου των πού έχει σωθῇ. Στόν πρώτο ή χρήση αϋτοϋ τοϋ λεκτικού σχήματος άπλώνεται χρονικά σέ έκταση πού καλύπτει τó μεγαλύτερο μέρος τῆς σταδιοδρομίας του, άπό τις Νεφέλες (423 π.Χ.) ως τις 'Εκκλησιάζουσες (392 π.Χ.), μέ συχνότητα πού αύξάνεται στά νεώτερα έργα του. Στόν Εϋριπίδη έντοπίζεται πρós τó τέλος τῆς σταδιοδρομίας του, άπό τόν 'Ηρακλή (420 - 415 π.Χ.) ως τόν 'Ορέστη (408 π.Χ.). Στά ίδια χρονικά όρια πέφτει καί ό Φιλοκτήτης (409 π.Χ.) τοϋ Σοφοκλή. 'Από τις παρατηρήσεις αϋτές καί άπό τήν άνάλυση αϋτοϋ τοϋ λεκτικού σχήματος,

1. "Όπως π.χ. Είρ. 1210, 'Εκκλ. 328 καί 372.

2. Οί προσπάθειες ως τώρα νά δοθῇ συγκεκριμένο νόημα στίς προτάσεις πού εισάγονται μέ κάθε συνδυασμό μορίων, δέν ήταν πάντοτε έπιτυχείς. 'Ο Denniston (*Gr. Part.* σ. 267) καί για τó οϋ δή πον λείει ότι βρίσκειται ειδικά σέ "surprised or incredulous questions". 'Ός πρós τó incredulous τó οϋ δή πον ταυτίζεται, κατά τή γνώμη του, μέ τó οϋτι πον, αλλά, όπως είδαμε, οί προτάσεις μέ τó οϋτι πον εκφράζουν έπίσης ζωηρή έκπληξη. Οί έρμηνείες πού ακολουθοϋν παρουσιάζουν μιá ποικιλία, πού έχει άφετηρία ίσως συγκεκριμένες περιπτώσεις, αλλά δέν εφαρμόζεται σέ όλες. 'Ο Stallbaum σέ σχόλιό του στόν 'Αλκιβ. I, 194 b, σημειώνει ότι «particulae οϋ τί πον, ut nostrum doch wohl etwa, ήθικώς negant cum quadam gravitate». Βλέπε άκόμη καί τó σχόλιό του στό Συμπ. 194 b οϋ δή πον...φοβερώτεροι.] Non video causam, cur Stephanus οϋ τί πον scribendum iudicaret aut interrogationi nullum omnino locum concedendum putaverit... Videlicet οϋ δή πον est suspicantis : οϋ τί πον autem mirantis et indignantis. 'Ο Van Leeuwen στούς Βάτρ. 522 οϋ τί πον] mirantis et indignantis hoc est... suspicantis vero est οϋ δή πον. 'Ο Starkie στούς 'Αχαρν. 122 οϋ δή πον "it surely cannot be" meaning that it most certainly is; οϋτι πον would mean "I don't suppose it is", and would express surprise and indignation. 'Η Dale στήν 'Ελένη 95 οϋ τί πον : of something you hope it is not true.

ποῦ ἀνήκει στὸν διάλογο καὶ περιορίζεται κυρίως στὸν Ἀριστοφάνη καὶ στὸν Εὐριπίδην, μπορεῖ νὰ διατυπωθῇ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ πρόταση μὲ τὸ οὔτι που φαίνεται νὰ ἀνήκει στὴν προφορική γλώσσα τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 5ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνα καὶ εἶναι, κατὰ κάποιον τρόπο, στοιχεῖο τοῦ λεκτικοῦ τῆς μόδας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης¹. Ὁ Εὐριπίδης ποῦ κατηγορήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη ὅτι ἔβαλε στὴν τραγωδία του στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς ζωῆς², παρουσιάζεται νὰ τὸ ἐπιβεβαιώνει αὐτό, χρησιμοποιοῦντας αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ ἐκφραστικὸ σχῆμα τοῦ τότε προφορικοῦ λόγου³. Ἡ παρουσία τοῦ ἴδιου

1. Ὑπάρχει μιὰ χαρακτηριστικὴ χρησιμοποίησις συνδυασμῶν μὲ τὸ οὔτι στοὺς τρεῖς τραγικοὺς ποιητές. Αἰσχύλος : ἄλλ' οὔτι πω τοιόνδε, Χο. 747 καὶ Πέρ. 179. Σοφοκλῆς : οὐ γάρ τι συχνὰ καὶ ἄλλ' οὔτι χαιρών, Φιλ. 1299 καὶ Οἰδ. Τ. 363 (τὴν ἴδια ἔκφρασι καὶ ὁ Ἀριστ. Ἀχαρν. 653 καὶ Βάτρ. 843). Εὐριπίδης : ἄλλ' οὔτι ταύτη, Ἀνδρ. 610, Ἰπιδόλ. 41, Μήδ. 365, ἄλλ' οὔτι μὴ φύγητε, Ἐκ. 1039, Κύκλ. 666.

2. Βλ. Βάτρ. 959 - 991.

3. Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖο ὅτι τὸ οὔτι που ὑπάρχει στὴν ἐλαφρὴ Ἑλένη τρεῖς φορές. Στὴν Ἑλένη ὑπάρχει ἀκόμη τέσσερις φορές (περισσότερες ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔργο τοῦ Εὐριπίδην) ὁ συνδυασμὸς οὔ που σὲ ἐρωτήσεις, ποῦ θεωρεῖται βραχύτερη μορφή τοῦ οὔτι που. Τὸ οὔ που διορθώνεται *supra lineam* ἀπὸ τὸν Τρικλίνιο σὲ ἡ που, ἀλλὰ οἱ ἐκδότες γενικὰ θεωροῦν ὡς γνήσια γραφή τὸ οὔ που. Τὸ περίεργο ὅμως εἶναι ὅτι μόνο στὸν Εὐριπίδην συναντᾶται αὐτὸς ὁ συνδυασμὸς 13 φορές, σὲ προτάσεις ποῦ τυπώνονται μὲ ἐρωτηματικὸ. Τὸ δεύτερο περίεργο εἶναι ὅτι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Kannicht, σὲ σχόλιο στὴν Ἑλένη 135, προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσῃ τὰ δεδομένα τῆς χειρόγραφης παράδοσης, τὸ οὔ που δὲν ὑπάρχει στὰ ἔργα τῆς «ἐκλογῆς». Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἐξέτασι τῆς χρήσεως τοῦ οὔτι που, ποῦ ταυτίζεται στὸν Ἀριστοφάνη καὶ Εὐριπίδην (καθὼς καὶ στὸν Σοφοκλῆ καὶ Πλάτωνα), καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅπως φαίνεται, πρόκειται γιὰ λεκτικὸν τρόπον ποῦ συνηθιζόταν στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 5ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 4ου, ἡ ἐμφανεία τοῦ φαινομένου οὔ που-ἡ που στὰ χφφ. τοῦ κειμένου τοῦ Εὐριπίδην ἀπὸ τὸν Kannicht (loc. cit.) παρουσιάζει μιὰ σοβαρὴ ἀδυναμία : ἂν τὸ οὔ που ἀπορρίφθηκε καὶ ἀντικαταστάθηκε στὰ σχολιασμένα ἔργα τῆς «ἐκλογῆς» μὲ τὸ συνηθισμένο ἡ που, ἐπειδὴ θεωρήθηκε ἀνορθόδοξος συνδυασμὸς μορίων (ἴσως *kolloquiale*?), ὅπως υποθέτει ὁ Kannicht, πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀπουσία τοῦ οὔ που ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοφάνη, ἂν πραγματικὰ ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς ἀνήκει στὸν τότε προφορικὸν λόγον; Πῶς συμφωνοῦν στὴν χρῆσιν τοῦ οὔτι που οἱ δύο δραματικοὶ καὶ διαφωνοῦν στὴν χρῆσιν τοῦ οὔ που; Ὁ Ἀριστοφάνης χρησιμοποιεῖ τὸ ἡ που συνολικὰ 10 φορές (8 φορές χωρὶς ἐρωτηματικὸ : Σφ. 725, Λυσ. 28, Θεσμ. 63, Βάτρ. 803, 814, Ἐκκλ. 1035, Πλ. 700, 832, καὶ 2 φορές μὲ ἐρωτηματικὸ : Λυσ. 1089, Πλ. 970). Ὡστε δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ θεωρία τοῦ Kannicht ὅτι ὁ Τρικλίνιος ἀμφισβήτησε τὸν τύπον οὔ που στὸ κείμενον τῶν ἀσχολίαστων ἔργων, εἴτε ἐπειδὴ παρατήρησε ὅτι δὲν ὑπάρχει στὰ σχολιασμένα ἔργα τῆς «ἐκλογῆς», εἴτε ἐπειδὴ βασίστηκε στὴ γνώσιν μιᾶς καθαρεύουσας θεωρίας γιὰ τὸ οὔ που. Τὸ ὅτι μάλιστα τοποθετεῖ ὁ Kannicht αὐτὴ τὴν υποθετικὴν παρέμβασιν στὸ κείμενον τοῦ Εὐριπίδην (δηλ. τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ οὔ που μὲ τὸ ἡ που) πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., ἐπειδὴ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος (XIII 5, σ. 180 v. Arnim) παραθέτει στὸ κείμενον τῆς Ἠλέκτρας 235 ἡ που (οὔ που τὰ χφφ.) καὶ ὁ Πάπυρος Harris 38 (Pack² Nr. 405) παραδίδει τὸ κείμενον τῆς Μήδειας 1303 τί δ' ἔστιν; οὔ που, *supra scr.* ἡ (ἡ που τὰ χφφ.), εἶναι σοβαρὴ ἔνδειξις ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦ συνδυασμοῦ οὔ που στὸν Εὐριπίδην παραμένει ἄλυτον.

λεκτικού σχήματος και στον Πλάτωνα (Θεαίτ. 146 a τί σιγάτε; οὔτι που..., Ἄλκ. I, 133 e τί οὖν;... οὔτι που... και τὸ οὔτι που ἀπλὸ στὴν Πολ. 362 d) ἐπιβεβαιώνει τὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο κατέληξε ἡ ἐξέτασή του : ἰσχύει και στὶς περιπτώσεις στὸν Πλάτωνα ἡ πρόταση νὰ ἐρμηνεύονται τὰ χωρία αὐτὰ χωρὶς ἐρωτηματικὸ. Στὸν Πλάτωνα οἱ προτάσεις μετὰ τὸ οὔτι που εἶναι στοιχεῖο ὕφους, ποὺ δίνει χρονικὴ χροιά στὸν διάλογο, ὅπως ταιριάζει στὴν ἐποχὴ τοῦ Σωκράτη.

Ἡ παρατήρηση τοῦ Al. Borgogno (*Rhein. M.* 114, 1977, 287 ἐξ.)¹ στὸν στ. 53 τῶν *Menandri Sententiae* (ἐκδ. S. Jaekel), ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ Ἀπ. 152 (Koerte - Thier.) τοῦ Μενάνδρου και ἐπομένως πρέπει τὸ καλλίστατον νὰ διορθωθῇ σὲ λαλίστατον, εἶναι σωστή, ἀπορεῖ μάλιστα κανεὶς πῶς δὲν τὸ πρόσεξε αὐτὸ ὁ ἐκδότης. Ἀλλὰ ὁ πρῶτος στίχος τοῦ Ἀπ. 152 δὲν χρειάζεται ἐρωτηματικὸ, ἔτσι οὔτε και ὁ στ. 53 τῶν *Menandri Sententiae*. Βλ. Denniston *Gr. Part.*, σ. 48, σημ. 2 : στὴ Νέα κωμωδία μερικὲς φορές τὸ ἄρα=ἄρα, σὲ πρόταση ποὺ ἐκφράζει γνώμη ἢ στοχασμὸ. Παρατίθεται ὡς παράδειγμα ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀπ. 152 (=164 Kock) τοῦ Μενάνδρου, ἄρ' ἐστὶ πάντων ἀγρυπνία λαλίστατον. | ἐμὲ γοῦν ἀναστήσασα δευρὶ προάγεται λαλεῖν... Δίνονται ἀκόμη οἱ ἐξῆς παραπομπὲς σὲ ἴδιες περιπτώσεις : Στὸν Μένανδρο, Ἀπ. 338 (=408 Kock), 360 (=427 Kock), και Κιθαριστῆς ἀπ. 1,8 (=281 Kock). Εἶχα παρατηρήσει παλιότερα (βλ. Μενάνδρου *Σαμία*. σ. 39 ἐξ.), ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀφαιρεθοῦν τὰ ἐρωτηματικὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ Ἀπ. 152 και ἀπὸ τὸ ἀπ. 1,8 τοῦ Κιθαριστοῦ, ποὺ στὴν ἐκδοσὴ Koerte - Thierfelder ἔχουν τυπωθῇ μετὰ ἐρωτηματικὸ (τὸ δεῦτερο ἔχει ἐρωτηματικὸ και στὴν ἐκδοσὴ Sandbach τῆς σειρᾶς τῆς Ὁξφόρδης).

¹ Ἄν στὴν ἐκφραση τί δ' ἔστιν; οὔ που... *Μήδ.* 1303, PHarris 38, ποὺ ὅμως ἔχει *supra scr.* ἡ, παραθέτει ὁ Kannicht, γιὰ νὰ τὴν ὑποστηρίξει, τὴν ἐπανάληψή της στὴν Ἑλένη 600, ποὺ διορθώνεται κι αὐτὴ *supra lineam* σὲ ἡ που ἀπὸ τὸν Τρικλίνιο, ὑπάρχει και τὸ χωρίο στὸν Πλοῦτο 970 τί δ' ἔστιν; ἡ που... (μετὰ ἐρωτηματικὸ), ποὺ ὑποστηρίζει τις διορθώσεις.

1. Βλ. και *Riv. Fil. Inst. Cl.*, 106 (1978), σ. 395 ἐξ.